

Malé dřevěné kostelíky jsou jedinečnou ukázkou církevní architektury na východě Slovenska

Ivana Grešlíková, Vladislav Grešlík 27. června 2022 • 06:10

Fotogalerie 10 fotografií

Východ Slovenska je hranicí západního a východního světa nejen geografickou, ale i sakrální. Od nepaměti zde docházelo k průnikům kultur, jazyků, náboženství a výsledkem byla výstavba řeckokatolických chrámů, kterým se tady na východě říká cerkve.

Jakmile z jasného denního světla vejdu dovnitř, musím přimhouřit oči. Skrze malá okna po stranách sem pronikají jen tlumené paprsky horkého léta. Procházím vstupní částí, odkud vedou dřevěné schůdky k chóru. Kvůli sníženému stropu vidím jen zlomek hlavní části chrámu. Zahlédnu část dřevěných lavic s odloženými modlitebními knihami, někde ještě zůstaly vysezené polštáře. Vítá mě vůně dřeva nasáklého teplem, které se mísí se stopami kadidla. V úžasu si do jedné z lavic sednu. Jsem v chrámu svatého Michala Archanděla v Lodomirové a v tichosti vnímám prostor, který mě v momentě odpojí od světa venku.

Dálnice k nám nevede

K dřevěným „cerkvím“ na východě Slovenska vedou cesty, které už zažily své. S výjimkou Bardejovských Kúpelí, kam se přestěhovaly sakrální stavby z Mikulášové a Zboje, a skanzenu ve Svidníku, kde stojí kopie chrámu z Nové Polianky, se všechny dřevěné kostely nacházejí v odlehlých vesničkách. Nejjednodušeji se k nim dostanete vlastním autem nebo na kole. Autobusy k některým z nich jezdí sporadicky nebo jen jednou denně v letní sezoně. Na vlak zapomeňte. I pro nedostatek infrastruktury se turismus v tomto bohem zapomenutém kraji rozbíhá pozvolna. Což vám však nebrání v tom, abyste to zde objevili na vlastní pěst.

Dřevěných kostelíků, které byly už v roce 1968 prohlášeny za národní kulturní památky, je tu 27, přičemž pět z nich je od roku 2008 zapsáno do seznamu Světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO. Téměř všechny jsou řeckokatolické, s výjimkou toho v obci Hervartov (římskokatolický) a Ruský Potok (pravoslavný). Od toho nejzápadnějšího v obci Hraničné po nejvýchodnější v Inovcích u ukrajinských hranic je to 200 km, což sice zvládnete autem i za den, ale mnoho toho z chrámů nevidíte. Já jsem si nechala na jejich návštěvu několik desetiletí, a i když jsem původem z východoslovenského Prešova, odkud je to ke kostelíkům na skok, dodnes se mi podařilo nahlédnout jen do poloviny z nich.

Máme dřevo, máme všechno

Většina unikátních staveb pochází z 18. století, kdy hlavním stavebním materiálem na území východního Slovenska bylo dřevo. Bylo levné, bylo všude kolem a místní s ním uměli pracovat lépe než s kamenem. Věřícím šlo i o čas. Chrám ze dřeva postavili zruční stavebníci i za rok. Zděná stavba by trvala nesrovnatelně déle.

Přírodní materiál měl ovšem i své nevýhody (vlivy počasí, dřevokazný hmyz, houby, požár), které zapříčinily kratší životnost materiálu. Navíc se v minulosti dřevěné chrámy považovaly za méně hodnotné v porovnání s kamennými, proto se o nich nezachovalo mnoho historických písemností, které by dokumentovaly jejich původ. Výstavba kostelíků má ještě jeden specifický detail: původně je stavěli bez jediného hřebíku. Lidé si prý kov spojovali s ukřižováním Ježíše a neodvážili se jej použít. Pragmatici vám však řeknou, že místním ke spojení trámů stačily obyčejné dřevěné klíny a hřeby a železo bylo drahé.

Organická architektura minulosti

Téměř všechny chrámy jsou postaveny na kopci, uprostřed vysokých lip, vzdálené od středu vesnice. Vedle chrámu se často nachází i hřbitov, případně zvonice, a celý areál je ohrazen dřevěným či kamenným oplocením. Vesničané žijící ve spojení s přírodou si na luxus u svých chrámů nepotrpěli, prvořadá byla funkčnost stavby. Ve výstřednosti je limitovaly i finance, což se výrazně odráželo v jednoduchosti exteriéru. Dnes se díky tomu můžete kochat organickou architekturou, která dokonale ladí barvou i tvary s okolními kopci, loukami, přičemž v minulosti byl chrám v architektonické symbióze i s dřevěnými příbytky ve vesnici.

S nástupem kamene jako stavebního materiálu přibýly v některých vesnicích i zděné chrámy. Dřevěné cerkve začaly chátrat. Věřící se shromažďovali v „novém, hezčím a lepším“. Návrat ke starým chrámům přišel až v 90. letech minulého století, kdy začaly první rozsáhlejší rekonstrukce, díky čemuž se ve většině z cerkví dodnes konají bohoslužby.

Přežily válku, nepřežily zloděje

Původně bylo dřevěných chrámů na východě přes 300. Jejich počet se zvyšoval hlavně v 18. století s nárůstem usedlíků. Dnes je jich jen 42, přičemž nejstarší v Hervartově pochází přibližně z roku 1490. Mnohé kostelíky byly zničeny během první a druhé světové války, neboť ležely v pohraničním pásmu, hlavně v okolí Dukelského průsmyku, v němž probíhaly intenzivní boje. Jiné byly zničeny požáry a některé sice přežily válku i oheň, ale poté, co se po roce 1989 otevřely hranice, byly vykradeny.

Duchovní intimita

Chrámy spojuje podobnost konstrukce, která je roubená, stavba často stojí na kamenné podezdívce. Střechy kryjí dřevěné šindele. Velmi střídmý exteriér je rozdělen na tři části, které symbolizují svatou Trojici, přičemž každá je ukončena cibulovitou kupolí a kovaným křížem. Tři věže naznačují tři propojené části interiéru, přičemž každá z nich plní svůj účel. Předstín zvaná babinec je vstupní část, kde se v minulosti modlily výhradně ženy. Na babinec navazuje chrámová loď, kde se kdysi modlili pouze muži. Stěny, hlavně severní, i strop lodí v některých chrámech zdobí přenádherné malby, nejčastěji s rokokovými vzory.

Lod' odděluje od oltářního prostoru ikonostas – sakrální a umělecká dominanta chrámu. Vyniká nejen barevností, ale hlavně řezbářským uměním. Ikonostas je členitá stěna, kterou tvoří zpravidla čtyři řady ikon sahající od podlahy ke stropu, přičemž jejich kompozice se řídí stanovenými pravidly. Ve spodní řadě je ikona Bohorodičky, Krista a troje dveře. Prostředními dveřmi symbolicky procházel král Kristus ve formě eucharistie, od čehož vznikl název „královské dveře“. Ty po stranách se nazývají diakonské, protože jimi procházeli diakoni čili jáhnové (církevní služebníci). Druhou řadu tvoří ikony zobrazující církevní svátky, ve třetí řadě jsou ikony apoštolů. Na vrcholu ikonostasu je tradičně Ukřižování s Pannou Marií a Janem Evangelistou. Další ikony uvidíte i na bočních stěnách.

Pokud vejdete do cerkve a dveře v ikonostasu budou zavřené, šance, že zahlédnete oltář přes bohatě vyřezávané ornamenty dveří, je téměř nulová. I to však patří ke specifiku byzantské kultury. Na rozdíl od latinské tradice, kde je oltář prezentován v plné kráse a věřící na něj vidí i z posledních lavic, v dřevěných chrámech je to nejposvátnější ukryté před očima věřících jako tajemství.

Písmo svaté v barvách

Ikony v dřevěných chrámech v sobě nesou kromě sakrálního a uměleckého odkazu i ten edukační. Malíři jimi šířili mezi věřícími přímé i symbolické odkazy *Starého a Nového zákona*, a i proto se tu vžilo slovní spojení „psaní ikon“, nikoli „malování“.

Ikonopisci pocházeli ze Lvova, Přemyšlu, ale i ze Slovenska. Při tvorbě ikon sice používali vzorníky, které se řídily byzantským ikonografickým kánonem, přesto se nevyhnuli vlivu Západu. Například někteří slovenští absolventi Akademie umění ve Vídni přenesli na dřevěné ikony prvky italské renesance po vzoru Leonarda nebo Raffaela.

Které chrámy si vybrat?

Pokud bych si měla vybrat, které z 27 chrámů se vyplatí vidět, na prvním místě by byl chrám svatého Mikuláše v Bodružalu z roku 1658. Jeho ikonostas patří mezi rarity, protože na zadní straně některých původních ikon ze 17. století přibily v 18. století nové. Co však zaujme po vstupu do chrámové lodi, je původní rozměrná nástěnná malba *Posledního soudu a Ukřižování* z konce 18. století.

Jen patnáct minut cesty autobusem nebo autem z Bodružalu je to k další perle dřevěných chrámů, k vesničce Lodomirová. Chrám svatého Michala Archanděla z období baroka zaujme hlavně nádherným vyřezávaným ikonostasem.

Také byste si neměli nechat ujít nejstarší z chrámů, kostel svatého Františka z Assisi v Hervartově z roku 1490. Je římskokatolický, proto v něm nenajdete honosný ikonostas, ale gotické a barokní malby ze 17. století.

Chrám Přenesení ostatků svatého Mikuláše najdete v Ruské Bystré. Jelikož je v porovnání s ostatními kostelíky menší, část ikonostasu pokračuje na bočních stranách a nejvyšší řada sahá až na strop. Údajně byl ikonostas vyhotoven pro jiný chrám, ale věřící ho neodsouhlasili, a tak ho řezbáři ve snaze zachránit přemístili do Ruské Bystré, kde jej rozdělili a přizpůsobili úzkým rozměrům lodi chrámu.

No a nakonec moje srdcovka, chrám svatého archanděla Michala v Příkré, vesničce, odkud pocházejí moji prarodiče a kde dnes žije devět stálých obyvatel. Cerkev na kopci za vesnicí dodnes slouží k bohoslužbám věřících a jejím největším lákadlem je ikona svatého Mikuláše ze 16. století, jedna z největších vzácností ikonopisectví na Slovensku.

Pokud by vám na východě chyběla aktivní turistika, je tu spousta turistických tras. Jen v okolí Bardejova je jich 55, přičemž všechny jsou dobře značené a bát se návalu turistů jako ve Vysokých Tatrách nemusíte. V kombinaci s tišivou atmosférou chrámů odejdete z východu Slovenska patřičně zregenerovaní.

Treky v okolí Bardejova

- **Hervartov – vrch Žebrák (cesta hrdinů SNP):** Nenáročná trasa dlouhá 2,3 km má 400 m převýšení a vede ke dvěma rozhlednám, v jedné lze i přenocovat.
- **Livovská Huta – Čergovský Minčol (1157 m):** Zhruba pětakilometrová túra začíná strmým výstupem, ale odměnou vám budou nádherné výhledy na Čergov. Pokud vám dopřeje počasí, z vrcholu uvidíte Tatry či ukrajinské Poloniny.

- **Hrad Zborov – Stebnická Magura – Bardejovské Kúpele:** Středně náročná túra (13,4 km) k dominantě bardejovské krajiny: televiznímu vysílači, pod kterým si můžete odpočinout v přístřešku nebo u ohniště. Výhledy na vrcholu pro husté stromoví nenajdete, zato prozkoumejte vzácné pralesovité porosty. Pokud se vydáte k vysílači z obce Zlaté na kole, do Bardejovských Kúpelí lze sjet po lesní stezce.
- **Bardejov – Kyslíková dráha – Mihaľov:** Lehká 5km túra z města přes čtrnáct stanovišť, kde si na úseku 1 km můžete zacvičit v přírodě a vrátit se nebo pokračovat do vesničky Mihaľov, odkud je pěkný výhled na krajinu.
- **Regetovka – Regetovské rašeliště:** Velice příjemná jednoduchá procházka přes národní přírodní rezervaci s bohatou flórou. Z autobusové zastávky je to ke žluté značce ani ne kilometr, povede vás naučná stezka.
- **Hertník – Bukový vrch:** Po návštěvě renesančního záměčku v Hertníku se po žluté značce můžete vydat na Bukový vrch (1019 m n. m.). Z rozcestí ve vesnici je to jen 1,5hodinový výstup lesní cestou. Výhledy jsou lepší spíše na samotné stezce než na zalesněném vrcholu.
- **Lenartov – útulna Kráľova studna – Lacková – Cigel'ka:** Trasa měří 35 km, ideální je vyčlenit si na ni dva dny pro náročnější stoupání. Terén vede přes louky a hřebenovku Východokarpatské magistrály na slovensko-polských hranicích.

Dobré vědět

Nejhustší koncentrace dřevěných cerkví je **v okresech Svidník** (10: Šemetkovce, Ladoširová, Hunkovce, Dobroslava, Korejovce, Nižný Komárnik, Príkra, Bodružal, Krajné Čiarno, Miroľa), **Bardejov** (7: Lukov-Venécia, Frička, Jedlinka, Krivé, Hervartov, Tročany, Kožany) a **Snina** (5: Topoľa, Ruský Potok, Uličské Krivé, Kalná Roztoka, Hrabová Roztoka). **Ideální je proto udělat si základnu v Bardejově**, který dýchá historií a kde si můžete informace o ikonách východního Slovenska doplnit v jejich unikátní stálé expozici Šarišského muzea. Pokud byste se však potřebovali večer kulturně vyžít a nejste omezeni dopravou, **doporučuji Prešov**, odkud jste autem u dřevěných cerkví do hodiny.